

Boerderij Steinhagen

Een cultuurhistorische verkenning ten behoeve van herbestemming

Venlo, 23 januari 2019

Thijs Pubben

Afbeelding 1. Boerderij Steinhagen. (Foto Thijs Pubben, 30 augustus 2016.)

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Eigendoms- en bewoningsgeschiedenis
3. Bouwgeschiedenis
 - De kaart van Haretz uit 1729
 - De derde novale tiendenkaart uit 1745
 - Het kadastrale minuutplan
 - De foto van C.J. Steenbergh
 - De vernieuwbouw van omstreeks 1926
4. Boerderijvorm
5. De belangrijkste bouwkundige details
 - Het schuurgebouw
 - Het woonstalhuis
6. Archeologie
7. Boerderij en landschap
8. Waardstelling
9. Aanbevelingen

Gemeente	Horst aan de Maas
Dorp	Sevenum
Object	boerderij Steinhagen
Adres	Steinhagenstraat 52 5975 BG Sevenum
Coördinaten	51° 24' 52" NB, 6° 2' 42" OL
Monumentnummer	1507/SEV-039

1. Inleiding

Aan de oostkant van Sevenum ligt bij de ingang van het dorp de voormalige boerderij Steinhagen. Het monumentale complex is een gemeentelijk monument.¹ De voorganger van deze boerderij is het voornamen Huis Steenhagen.²

2. Eigendoms- en bewoningsgeschiedenis³

Net als de nabijgelegen Schenkenborg werd Huis Steenhagen gesticht en bewoond door leden van de familie Schenck van Nijdeggen. Omstreeks het midden van de zestiende eeuw zijn zonen van Martin Schenck van Nijdeggen naar Sevenum gekomen. De Schenck van Nijdeggen die in Sevenum woonden, waren een bastaardtak.

Afgaande op de familiewapens op een windwijzer is Huis Steenhagen gebouwd door Andries Schenck van Nijdeggen (geboren vóór 1609, overleden in 1682), landscholtis van Kessel, en zijn echtgenote Elisabeth Romer, telg uit een Venlose patriciërsfamilie. Net als het nabijgelegen Huis Schenkenborg was Huis Steenhagen niet riddermatig. De eigenaren hadden daarom geen zitting in de ridderschap van het Overkwartier van Gelre.

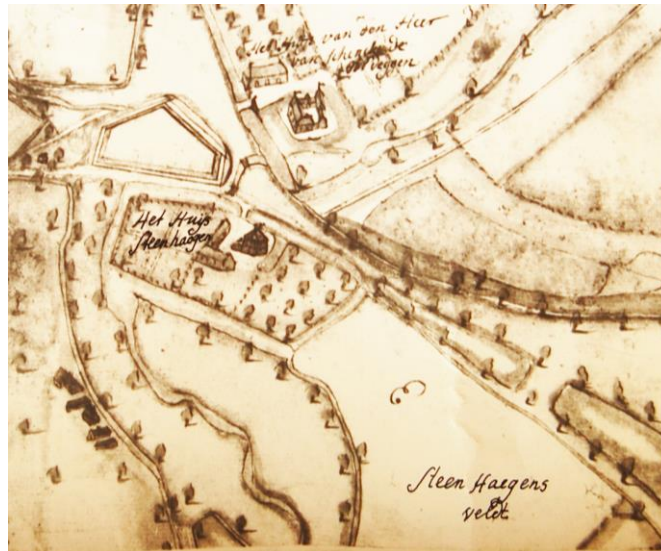
In het begin van de negentiende eeuw komt Huis Steenhagen in bezit van de landbouwer Mathijs Berkels die al als pachter op Steenhagen woonde. Van wie hij het huis en de bijbehorende landerijen kocht, is niet helemaal duidelijk. Het Huis Steenhagen en de eruit voortgekomen boerderij Steinhagen zijn vervolgens in bezit gebleven van nazaten van de familie Berkels. Huidige eigenaar (januari 2019) is de familie Tacken-Berkels.

3. Bouwgeschiedenis

Het Huis Steenhagen is zeer waarschijnlijk gebouwd in 1659. Dat blijkt uit de muurankers die zich thans in de oostelijke kopgevel van de schuur van de boerderij Steinhagen bevinden. Het bouwjaar 1659 past bovendien binnen de levensloop van de vermeende stichter Andries Schenck van Nijdeggen.

Bronnen die de Ausgangssituatie van het Huis Steenhagen laten zien, zijn een kaart door landmeter Thomas Haretz uit 1729⁴, de novale tiendenkaart door landmeter Adam Blum uit 1745⁵, het kadastrale minuutplan uit het begin van de negentiende eeuw⁶ en een foto van C.J. Steenbergh uit het begin van de twintigste eeuw.

De kaart van Haretz uit 1729

Afbeelding 2. Detail van de kaart uit 1729 met in het midden Huis Steenhagen met omgrachting. Op deze kaart is Huis Steenhagen met een schilddak afgebeeld.

Dichtbij Huis Steenhagen ligt de Schenkenborg, waarbij is vermeld dat dit het huis van de heer van Schenck van Nijdeggen is. Dit adellijke huis is later afgebroken. (HSAD, Geldern, afd. Karten nr. 328. Geometrische delineatie van de heerlijkheid Zevenum, 1729.)

¹ Gemeente Horst aan de Maas, monumentnummer 1507/SEV-039.

² Als het de boerderij betreft, zal steeds de naam Steinhagen worden gebruikt, gaat het over voornamen huis dan wordt van Huis Steenhagen gesproken. Overigens zijn voor de familienaam Schenck van Nijdeggen eveneens verschillende schrijfwijzen. In deze rapportage wordt evenwel consequent de voorgaande schrijfwijze gebruikt.

³ Gegevens over de eigendoms- en bewoningsgeschiedenis van Huis Steenhagen zijn ontleend aan: Monumenten in de gemeente Sevenum, Sevenum 2003, 78-81.

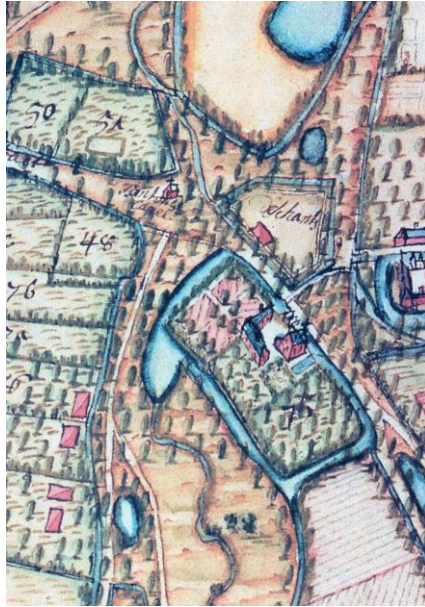
⁴ Geometrische delineatie van de heerlijkheid Zevenum, 1729. (HSAD, Geldern, afd. Karten nr. 328, Sevenum 1729.)

⁵ Derde novale tiendenkaart van Sevenum, 1745. (HSAD, Geldern, afd. Karten nr. 1574.)

⁶ <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>, Sevenum, kadastrale kaart 1811-1832, minuutplan Sevenum, Limburg, sectie H, blad 01 (MIN11095H01).

Op een kaart van de heerlijkheid Sevenum uit 1729 staat het Huis Steenhagen afgebeeld. Het huis heeft op deze afbeelding een schilddak. Dat komt overeen met de situatie op de foto van C.J. Steenbergh uit het begin van de twintigste eeuw die verderop wordt besproken. Aan de westkant is al een aanbouw te zien, maar die is kleiner en lijkt niet overeen te komen met de aangebouwde stal die in een latere fase van huis Steenhagen een boerderij heeft gemaakt.

De derde novale tiendenkaart uit 1745

Afbeelding 3. Detail van de derde novale tiendenkaart uit 1745 met in het midden Huis Steenhagen met omgrachting. Het huis is op deze kaart met een zadeldak afgebeeld. Rechts is nog net iets van de Schenkenborg te zien. (HSAD, Geldern, afd. Karten nr. 1574. Derde novale tiendenkaart van Sevenum, 1745.)

Op de derde novale tiendenkaart van Sevenum uit 1745 staat Huis Steenhagen ook afgebeeld. Het huis heeft op deze afbeelding een zadeldak (op de kaart uit 1729 en de foto van Steenbergh een schilddak). Aan de westkant is dezelfde aanbouw te zien die ook op de kaart van Hartz staat aangegeven.

Het kadastraal minuutplan

Afbeelding 4. Huis Steenhagen/boerderij Steinhagen op het kadastrale minuutplan H1 van de kadastrale gemeente Sevenum. (Schaal 1:2.500; het detail is noord-georiënteerd.) (Beeldbank RCE.)

Op het kadastrale minuut¹, waarop de situatie in 1832 is weergegeven, staan ter plekke van – dan al – boerderij Steinhagen drie gebouwen getekend. Allereerst het voorname huis, waaraan aan de westzijde een gebouw is aangebouwd. Dat is met zekerheid een stalgedeelte, want Huis Steenhagen is dan al bezit van de landbouwer Mathijs Berkels, die er zelf bedrijf voert. De vorm en dimensies van dit gebouw komen grotendeels overeen met die van het huidige schuurgebouw.

Aan de zuidkant van dit gebouw ligt oost-west-georiënteerd een langgerekt gebouw dat mogelijk als schuur heeft gediend. Door de aanbouw van de stal aan het voorname Huis Steenhagen is dus een boerderij met twee parallelle vleugels ontstaan, met het oude woonhuis en de aangebouwde stal als woonstalhuis en het aan de zuidkant van het erf gelegen gebouw als schuur. Aan de westkant van het erf ten slotte, ligt een klein, derde gebouw. In de oorspronkelijk aanwijzende tafel, de status van percelen in 1832 weergevend, staat dit bouwwerk als 'gebouw' te boek, maar voorheen was het een 'huis'.²

De foto van C.J. Steenbergh

Uit het begin van de twintigste eeuw is een foto van C.J. Steenbergh bekend, gemaakt voor het tijdschrift *Buiten*. Ze is opgenomen in de collectie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)³. Het is voor zover bekend de enige afbeelding van het dan al lang tot boerderij herbestemde Huis Steenhagen. Op de foto zijn de jaartalankers te zien die het bouwjaar 1659 aangeven. Gezien de op de foto zichtbare bouwkundige details, zoals de ontlastingsbogen boven de ramen, is dat bouwjaar aannemelijk.

Afbeelding 5. Huis Steenhagen gefotografeerd door C.J. Steenbergh tussen 1910 en 1926. (Beeldbank RCE.)

De vernieuwbouw van omstreeks 1926

Het is niet exact bekend wanneer de vernieuwbouw van de boerderij Steinhagen heeft plaatsgevonden. Van de bouw is in het gemeentearchief van Sevenum geen bouwvergunning bewaard gebleven. Daarom wordt steeds gesproken van 'omstreeks 1926'.

De reden voor de vernieuwbouw van de boerderij Steinhagen zal zeer waarschijnlijk zijn geweest dat de gebouwen niet meer voldeden, noch als woning, noch als bedrijfsgebouwen voor het landbouwbedrijf. Zo werd het uitgedorste graan vroeger op de woonhuiszolder bewaard. De huidige eigenaar, de heer J. Tacken, wist uit de overlevering dat het op

¹ <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>, Sevenum, kadastrale kaart 1811-1832, minuutplan Sevenum, Limburg, sectie H, blad 01 (MIN11095H01).

² <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>, Sevenum, kadastrale kaart 1811-1832: oorspronkelijke aanwijzende tafel Sevenum, Limburg, sectie H, blad 014 (OAT11095H014).

³ De collectie Steenbergh berust bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ze bevat een groot aantal glasnegatieven van foto's die C.J. Steenbergh in de periode 1910-1935 heeft gemaakt voor het tijdschrift *Buiten*.

Steinhagen, vanwege de hoge ruimtes in het voormalige voorname huis, heel zwaar werk was om de zaken met graan naar de verdieping en weer naar beneden te brengen.¹

Boerderijvorm

Gekeken naar de vorm, kenmerkt het historische boerderijlandschap in Noord-Limburg zich door hallehuizen, langgevels en hofboerderijen, allemaal nauw verwant aan elkaar. De hofboerderijen in Noord-Limburg kenmerken zich door een hoofdstructuur met twee parallel aan elkaar gelegen gebouwen: een woonstalhuis en een schuur.

Het voorname Huis Steinhagen is eind achttiende, begin negentiende eeuw getransformeerd tot boerderij. Toen is tegen de westelijke zijgevel van het huis een stalruimte aangebouwd. In combinatie met de aan de zuidzijde van het erf gelegen schuur ontstond toen een boerderij-opzet met twee, parallel aan elkaar gelegen gebouwen.

Begin vorige eeuw voldeed boerderij Steinhagen niet langer aan de eisen, waarna omstreeks 1926 werd besloten tot ver- en nieuwbouw. De oude schuur werd afgebroken en op die plaats is – in een T-vorm – een nieuw woonstalhuis gebouwd. Het woonstalhuis van de oude boerderij – het voorname huis en de aangebouwde stal – is omgebouwd tot schuur. De nieuwe stalvleugel en de schuur kwamen opnieuw parallel aan elkaar te liggen.

Afbeelding 6. Boerderij Steinhagen vanuit de lucht. De structuur van de boerderij is duidelijk zichtbaar, met schuur en woonstalhuis parallel aan elkaar. Verder herkenbaar het dwarsgeplaatste woonhuis en de gereedschapsberging en varkensstal die het erf aan de west- en oostzijde afsluiten. Apart gelegen aan de zuidzijde van de boerderij een in de jaren zestig gebouwde kippenschuur. (Bron: Google Earth.)

Afbeelding 7. Boerderij Steinhagen in 1979. Deze foto laat duidelijk het imponerende front van de boerderij naar de weg zien. (Beeldbank RCE, fotograaf L.M. Tangel.)

Bij de oude boerderij Steinhagen was het erf tussen de beide vleugels goeddeels open. In de nieuwe situatie is het erf aan de westzijde afgesloten door een muur, met aan de erfzijde een gereedschapsberging. Deze afsluiting is niet alleen functioneel, maar heeft ook een esthetische functie, omdat ze de boerderij een gesloten front geeft en daarmee vanaf de weg een voornaam aanzien. Aan de oostzijde is het erf gedeeltelijk afgesloten door een varkensstal, dwars op de gevel van de koestal.

Voor het woonstalhuis is bij de nieuwe boerderij Steinhagen gekozen voor een dwarsgeplaatst woonhuis, waardoor het woonstalhuis een T-vorm heeft gekregen. Deze oplossing ondersteunt het voornaam aanzien van de boerderij Steinhagen vanaf de weg.

¹ J. Tacken, gesprek, Sevenum, zomer 2016.

De belangrijkste bouwkundige details

Het schuurgebouw

Van het voormalige voorname Huis Steenhagen is alleen een deel van de buitengevels blijven staan. De muren van het oostelijke deel van de schuur zijn deels nog de buitenmuren van het voorname Huis Steenhagen. In het metselwerk zijn tal van bouwsporen herkenbaar, waaronder muuropeningen, ontlastingsbogen en muurankers. De muurankers die het bouwjaar 1659 van Huis Steenhagen aanduiden, zijn bij de verbouwing tot schuur omstreeks 1926 verplaatst naar de naar het oosten gerichte kopgevel.

Afbeeldingen 8 en 9. Links de oostelijke kopgevel van de schuur, met bouwsporen van het voormalige woonhuis en de in deze gevel hergebruikte ankers die eerst in de naar het zuiden gerichte voorgevel van Huis Steenhagen waren gebruikt. Rechts de naar het erf gerichte zuidgevel van de schuur. Behalve oud metselwerk is hier weinig van de oorspronkelijke gevel bewaard gebleven. (Foto's Thijs Pubben, 4 juli 2016.)

Voor de ombouw van het woonstalhuis tot schuur zijn de zolder en de verdieping van het huis verwijderd en zijn binnenmuren en balklagen gesloopt. Bovendien is toen ook de muur gesloopt die woonhuis en stal van elkaar scheidde, oorspronkelijk een buitenmuur van het stenen huis. Om voldoende berg- en inrijruimte te bieden is een schuur in de regel hoger dan een stal. Daarom is het stalgedeelte van het oude woonstalhuis opgehoogd. Daarvoor lijken stenen van het oude huis te zijn hergebruikt, vandaar dat in de noordgevel van de huidige schuur oude bakstenen boven nieuwer metselwerk voorkomen.

Afbeelding 10. De noordgevel van het schuurgebouw van de boerderij Steenhagen. Duidelijk zichtbaar zijn de gevel van het vroegere voorname huis (links), de muur van de later aangebouwde stal met de dichtgemetselde stalpoort voor de mestkar en het nieuwere metselwerk uit oude stenen, om de stal op te hogen toen die tot schuur werd herbestemd. (Foto Thijs Pubben, 4 juli 2016.)

Het woonstalhuis

Het omstreeks 1926 gebouwde woonstalhuis is typisch voor het bouwen in het interbellum in deze streken. Het gebouw heeft een sobere architectuur, maar met een mooie detaillering. Het metselwerk is in kruisverband. Siermetselwerk is toegepast voor onder andere de ontlastingsbogen boven de muuropeningen in de zichtgevels en het uitspringende metselwerk onder de dakranden. Het dominerende venstertype is een blindvenster met openslaande raamvleugels en een in drieën gedeeld bovenraam. De inwendige indeling van het woonhuis en de stal zijn onveranderd en in het interieur zijn tal van details bewaard gebleven.

Afbeeldingen 11. De voorgevel van boerderij Steinhagen is symmetrisch ingedeeld met een centraal geplaatste voordeur tussen twee keer twee vensters.

Op deze foto zijn ook het metselwerk in kruisverband, het siermetselwerk, de ontlastingsbogen boven de muuropeningen, het uitspringende metselwerk onder de dakranden en het dominerende venstertype zichtbaar.

(Foto Thijs Pubben, 4 juli 2016.)

Archeologie

De oudste datering van Sevenum dateert uit 1317: 'Sevenheim'. De uitgang -um/-heem wijst echter op een vroegmiddeleeuwse oorsprong van het dorp.¹ Er zijn zelfs aanwijzingen voor een voorchristelijke ouderdom.² Een beekdal als dat van de Grote Molenbeek – waar de boerderij Steinhagen is gelegen – werd vroeger gezien als een geschikte locatie voor een boerderij: op de grens van lager en hoger, op de grens van grasland en bouwland. Al moest er wel altijd rekening worden gehouden met overstromingsgevaar. Vroege bewoning ter plaatse – vroeger dan 1659 – zou dus mogelijk kunnen zijn geweest, al zijn daar geen aanwijzingen voor.

Ter plaatse van de boerderij Steinhagen is tot op heden geen archeologisch onderzoek verricht, noch naar sporen van vroege bewoning, noch naar resten van het vroegere Huis Steenhagen. (Zie ook bij aanbevelingen.)

Boerderij en landschap

De landbouw heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de totstandkoming van het cultuurlandschap op de Noord-Limburgse zandgronden. Dat maakt de boerderijen van waaruit het land werd bewerkt en vormgegeven tot belangrijke elementen in dat landschap. Dat geldt ook voor de boerderij Steinhagen, niet in de laatste plaats omdat het Steenhagens Veld, waar het meeste akkerland lag dat bij de boerderij hoorde, tot op de dag van vandaag als veld herkenbaar is.

Afbeelding 12. Het landschap ten oosten van de boerderij Steinhagen. In de verte – rechts van de Dorperdijk – Steinhagens Veld. Het grasland op de voorgrond was vroeger hooiland bij de boerderij. Aan het bruine vegetatie die een deel van het hooiland omzoomd, is de ligging van een deel van de vroegere omgrachting herkenbaar.

(Foto Thijs Pubben, 19 januari 2019)

De boerderij Steinhagen is daarnaast van belang omdat ze door haar ligging op een zichtlocatie bij de entree van het dorp vanuit het oosten een markant herkenningspunt vormt.

¹ J. Renes, *Landschappen van Maas en Peel, Leeuwarden 1999, p. 232.*

² *Ibidem, p. 233.*

Waardstelling

Huis Steinhagen is:

- van belang voor de (cultuur)historie van Sevenum
- van belang als gebouwd monument (het pand staat op de gemeentelijke monumentenlijst)
- van belang als exponent van de boerderijontwikkeling
- van belang in relatie met zijn omgeving
- mogelijk van belang als archeologische site

Aanbevelingen

1. Nauwkeurige opmeting en fotografische documentatie van de actuele staat van het woonstalhuis en de schuur en vastleggen van alle bouwsporen in de schuur.
2. Nauwkeurige documentatie – en eventueel bemonstering voor dendrochronologisch onderzoek – van het hout dat voor de bouw van de gereedschapsberging op het erf is hergebruikt.
3. De bouwsporen in de gevels van de schuur zoveel mogelijk in ere houden en zichtbaar laten.
4. Het karakter van het woonstalhuis zoveel mogelijk behouden, zowel voor wat betreft bouwvorm als detaillering.
5. Het karakter van de boerderij als geheel zoveel mogelijk behouden, zowel voor wat betreft bouwvorm als detaillering, zodat de oorspronkelijke functie van boerderij herkenbaar blijft.
6. De tuin rondom Steinhagen zoveel mogelijk open houden, zodat het zicht op de boerderij vanaf de weg niet wordt verstoord en het complex als één geheel en als voormalige boerderij herkenbaar blijft.
7. Het is te overwegen om een archeologisch onderzoek te doen om te zoeken naar:
 - sporen van het voormalige vrijstaande huis/gebouw ten westen van het voormalige Huis Steenhagen.
 - sporen van het voormalige schuurgebouw ter plaatse van het huidige woonstalhuis. De schuur was volgens kaarten een langgerekt gebouw, waarvan het grondplan zowel aan de west- als aan de oostkant voorbij het grondplan van het huidige woonstalhuis stak.
 - sporen van eventuele vroegere bewoning op of nabij de plek waar Huis Steenhagen is gebouwd.